

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 2018
Α΄ ΦΑΣΗ**E_3.Αλ3Α(α)**

ΤΑΞΗ: Γ΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ: ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΑΘΗΜΑ: ΑΡΧΑΙΑ

Ημερομηνία: Σάββατο 13 Ιανουαρίου 2018
Διάρκεια Εξέτασης: 3 ώρες

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ**ΔΙΔΑΓΜΕΝΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ**

A1. Και με δυο λόγια λοιπόν: από την επανάληψη όμοιων ενεργειών διαμορφώνονται τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας. Γι' αυτό πρέπει να προσδίδουμε μια ορισμένη ποιότητα στις ενέργειές μας (: να φροντίζουμε οι ενέργειές μας να έχουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά), αφού οι έξεις είναι τελικά αντίστοιχες προς τις διαφορές που παρουσιάζουν οι ενέργειες αυτές μεταξύ τους (: γιατί σύμφωνα με τις διαφορές αυτών διαμορφώνονται τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας). Δεν έχει λοιπόν μικρή σημασία να αποκτά κάποιος από την πιο μικρή ηλικία αυτές ή εκείνες τις συνήθειες (: να αποκτά συνήθειες μ' αυτόν ή μ' εκείνον τον τρόπο), αντίθετα έχει πολύ μεγάλη σημασία, ή μάλλον σημαίνει το παν. Αποδεικτικό σημάδι ότι έχουν πια διαμορφωθεί οι «έξεις» πρέπει να θεωρούμε την ευχαρίστηση ή τη δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις μας. Γιατί αυτός που μένει μακριά από τις σωματικές ηδονές και αυτό ακριβώς του προκαλεί ευχαρίστηση είναι άνθρωπος σώφρων, ενώ αυτός που δυσανασχετεί (είναι) ακόλαστος, και αυτός που υπομένει τους κινδύνους και χαίρεται ή τουλάχιστον δεν δυσαρεστείται, είναι ανδρείος, ενώ αυτός που δυσαρεστείται (είναι) δειλός. Διότι η ηθική αρετή σχετίζεται με την ευχαρίστηση και τη δυσαρέσκεια· γιατί για χάρη της ευχαρίστησης κάνουμε τιποτένια πράγματα, ενώ εξαιτίας της δυσαρέσκειας μένουμε μακριά (:απέχουμε) από τα ωραία πράγματα.

B1.α. Η επαναληπτική αντωνυμία «ἐν αὐτοῖς» στη συγκεκριμένη φράση είναι ουδετέρου γένους και αναφέρεται στους τομείς συμπεριφοράς των ανθρώπων και όχι στους ίδιους τους ανθρώπους. Συγκεκριμένα, αναφέρεται στο «ἐν τοῖς συναλλάγμασι», στο «ἐν τοῖς δεινοῖς», στο «περὶ τὰς ἐπιθυμίας» και στο «περὶ τὰς ὀργάς», περιστάσεις της καθημερινής ζωής που έχει ήδη παραθέσει ο φιλόσοφος προκειμένου να διακρίνει δύο αντίθετους τρόπους συμπεριφοράς, αυτόν που οδηγεί στην κατάκτηση των ηθικών αρετών και αυτόν που οδηγεί

στο ακριβώς αντίθετο. Στη συναναστροφή μας με τους άλλους ανθρώπους («τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους»), αν ακολουθήσουμε τον έναν τρόπο συμπεριφοράς, γινόμαστε δίκαιοι, ενώ αν ακολουθήσουμε τον άλλον, γινόμαστε άδικοι («οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι»). Σε όσα προξενούν φόβο («τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς»), άλλοι συνηθίζοντας να δείχνουν θάρρος γίνονται ανδρείοι, ενώ άλλοι συνηθίζοντας να φοβούνται γίνονται δειλοί («ἐθιζόμενοι φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν οἱ μὲν ἀνδρεῖοι οἱ δὲ δειλοί»). Σχετικά με τις επιθυμίες («τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας»), άλλοι ακολουθώντας τον έναν τρόπο συμπεριφοράς τις αντιμετωπίζουν με σύνεση και εγκράτεια, ενώ άλλοι ακολουθώντας τον άλλo τρόπο συμπεριφοράς ξεφεύγουν από τα όρια του μέτρου και γίνονται ακόλαστοι («οἱ μὲν γὰρ σὺφρονες οἱ δὲ ἀκόλαστοι»). Σχετικά με όσα προξενούν οργή («τὰ περὶ τὰς ὀργάς»), άλλοι ακολουθώντας τον έναν τρόπο συμπεριφοράς τα αντιμετωπίζουν με πραότητα, ενώ άλλοι ακολουθώντας την αντίθετη συμπεριφορά γίνονται οργίλοι και ξεσπούν («οἱ μὲν) πρᾶοι οἱ δὲ ὀργίλοι»).

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι ο Αριστοτέλης δίνει κοινωνικό χαρακτήρα στην αρετή. Τόσο η αρετή της δικαιοσύνης όσο και της σωφροσύνης και της πραότητας σχετίζονται με τις καθημερινές δραστηριότητες του ανθρώπου, αντανακλούν στον κοινωνικό περίγυρο και ρυθμίζουν τις διαπροσωπικές μας σχέσεις. Η κοινωνία είναι άλλωστε αυτή που θα κρίνει και θα αξιολογήσει ποια πράξη ή ποιος άνθρωπος είναι ηθικός.

- B1.β.** Για να στηρίξει λογικά ο φιλόσοφος τη θέση ότι τα ευχάριστα ή δυσάρεστα συναισθήματα αποδεικνύουν τη διαμόρφωση έξης, χρησιμοποιεί παραδείγματα, με τα οποία φτάνει στο σημείο να υποστηρίξει ότι δεν είναι αρκετό να απέχει κανείς από τις σωματικές ηδονές για να δικαιούται τον χαρακτηρισμό του σώφρονα ανθρώπου. Τον χαρακτηρισμό αυτό θα τον δικαιούται, μόνο αν η αποχή από τις σωματικές ηδονές γίνεται για αυτόν πηγή ευχαρίστησης και χαράς. Κάτι παραπάνω: αν η αποχή από τις σωματικές ηδονές του προκαλεί λύπη και στενοχώρια, τότε –και παρά την αποχή του!– θα εξακολουθήσει να λέγεται = να είναι ακόλαστος. Το ίδιο στην περίπτωση της ανδρείας: ανδρείος είναι αυτός που υπομένει τα δεινά κι αυτό του προκαλεί χαρά ή, έστω, δεν του προκαλεί λύπη. Γιατί, αν του προκαλεί λύπη, τότε δεν είναι ανδρείος, αλλά δειλός –και ας υπομένει τα δεινά! Ότι αυτό ήταν μια βαθιά πίστη του Αριστοτέλη το διαπιστώνουμε και από τη συχνότητα με την οποία την πρόβαλλε «αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις εἰσὶν ἡδεῖαι». Ας δούμε όμως αναλυτικότερα αυτά τα παραδείγματα:

1^ο παράδειγμα («ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος ... ἀκόλαστος»): αν κανείς κρατιέται μακριά από τις σωματικές ηδονές και αυτό του προκαλεί ευχάριστα συναισθήματα, τότε η αποχή του αυτή συνιστά μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα του και είναι σώφρων, ενώ αν η αποχή αυτή του προκαλεί δυσάρεστα συναισθήματα, τότε δεν έχει γίνει μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα του και είναι ακόλαστος. Επομένως, δεν αρκεί να απέχει κανείς από τις σωματικές ηδονές για να χαρακτηρίζεται σώφρων. Τον χαρακτηρισμό αυτό τον δικαιούται, μόνο εάν η αποχή αυτή του προκαλεί ευχάριστα συναισθήματα. Για να γίνει πιο κατανοητό το παράδειγμα, καλό είναι να διευκρινιστεί ο όρος «ήδονή»: είναι το ευχάριστο συναίσθημα, η ηθική ικανοποίηση, η ανώτερη ηδονή που ολοκληρώνει τον άνθρωπο και δεν προκαλείται από σωματικό ερέθισμα. Για το ευχάριστο συναίσθημα που προκαλείται από σωματικό ερέθισμα, ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τον όρο «σωματικά ήδοναί».

2^ο παράδειγμα («καὶ ὁ μὲν ὑπομένων ... δειλός»): αν κάποιος υπομένει τους κινδύνους της μάχης ή τις αντιξοότητες της ζωής και αυτό του προκαλεί ευχάριστα ή τουλάχιστον όχι δυσάρεστα συναισθήματα, τότε αυτό είναι πια μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα του και είναι ανδρείος. Αν όμως υπομένει τους κινδύνους με δυσαρέσκεια, τότε το να υπομένει τους κινδύνους δεν έχει γίνει ακόμη μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα του και είναι δειλός. Σε τελική ανάλυση, αν η πράξη ανδρείας μάς ευχαριστεί, αυτό δείχνει ότι μέσα μας έχει σχηματιστεί και παγιωθεί η ἔξις να πράττουμε ανδρεία. Αντίθετα, αν μας προκαλεί λύπη η πράξη μας, η λύπη αυτή δείχνει ότι η πράξη μας δεν είναι εκδήλωση ἔξεως, αλλά είναι αντίθετη με αυτή και την φθείρει.

Τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν προηγουμένως οδηγούν τον Αριστοτέλη στη διατύπωση του συμπεράσματός του, ότι η ηθική αρετή συνδέεται με τα ευχάριστα και τα δυσάρεστα συναισθήματα. Δεν αρκεί, λοιπόν, να κάνει κάποιος ηθικές πράξεις για να θεωρηθεί ότι έχει κατακτήσει τις ηθικές αρετές, αλλά και να βιώνει ευχάριστα συναισθήματα μέσα από αυτές. Αν οι πράξεις αυτές δεν προκαλούν χαρά αλλά είναι αποτέλεσμα επιβολής και καταναγκασμού και προκαλούν δυσάρεστα συναισθήματα, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ηθικά ενάρετος αυτός που τις πράττει. Ο Αριστοτέλης, λοιπόν, δεν αναφέρεται στον συνεχή εσωτερικό αγώνα που απαιτείται για την κατάκτηση των ηθικών αρετών, αλλά τονίζει ότι αυτές δημιουργούν ευχάριστα συναισθήματα στον ηθικό άνθρωπο. Η αρετή δηλαδή ρυθμίζει τα συναισθήματα της ηδονής και της λύπης στην ψυχή του ανθρώπου και θέτει μέτρο σε αυτά.

B1.γ. Μελετώντας το παραπάνω κείμενο διαπιστώνουμε ότι ο Αριστοτέλης, συμφωνώντας με τον Πλάτωνα («ὡς ὁ Πλάτων φησίν»), θεωρεί την παιδεία ως αναγκαία προϋπόθεση για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του ανθρώπου, καθώς μέσω της διαδικασίας της αγωγής το άτομο μαθαίνει πώς να λειτουργεί ορθά, τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο βίο του («ὁρθή παιδεία»).

Πιο συγκεκριμένα, ο φιλόσοφος διατυπώνει την άποψη ότι η παιδεία συντελεί στον εθισμό του ανθρώπου σε συγκεκριμένους τρόπους με τους οποίους πρέπει να συμπεριφέρεται. Η πρωτεύουσα σημασία της αγωγής δηλώνεται με τις παρακάτω φράσεις:

- «οὐ μικρόν...πάμπολυν...τὸ πᾶν»: Με αυτή την κλιμάκωση τονίζεται η **παιδαγωγική αξία του εθισμού**.
- «Διὸ δεῖ ἡχθαί πως»: Με το ρήμα *δεῖ* δηλώνεται ο δεοντολογικός χαρακτήρας της αγωγής, καθώς το άτομο πρέπει να βοηθηθεί προκειμένου να οδηγηθεί σταδιακά στην κατάκτηση της ηθικής αρετής.

Ωστόσο, ο Αριστοτέλης σπεύδει να διευκρινίσει ότι η αγωγή πρέπει να ξεκινήσει από πολύ μικρή ηλικία, επαναλαμβάνοντας «εὐθὺς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι», «εὐθὺς ἐκ νέων, ὡς ὁ Πλάτων φησίν». Το παιδί δηλαδή πρέπει να συνηθίζει στις ηθικές ενέργειες σε πολύ μικρή ηλικία γιατί τότε η ηθική του συνείδηση είναι *tabula rasa* (άγραφος πίνακας) και διαμορφώνεται ανάλογα με τα ερεθίσματα που λαμβάνει. Γι' αυτόν τον λόγο όλοι οι φορείς αγωγής (οικογένεια, δάσκαλοι, κοινωνία) πρέπει να προσφέρουν στο άτομο όλα εκείνα τα στοιχεία που θα συντελέσουν στην ορθή ηθικοπνευματική του ανάπτυξη. Είναι αναγκαίο να το καθοδηγούν και να του υποδεικνύουν τις πράξεις για τις οποίες πρέπει να βιώνει ευχάριστα συναισθήματα και να το βοηθούν προκειμένου να εξασκηθεί σε αυτές. Παράλληλα, κρίνεται αναγκαία η επιβράβευση των ηθικών πράξεων, γιατί τότε το παιδί θα τις επιδιώκει για να αισθανθεί τη χαρά της επιβράβευσης. Έτσι, κατά τον Αριστοτέλη, θα επέλθει σταδιακά ο εθισμός στις ηθικά ορθές πράξεις και θα συνεχιστεί μέχρι να διαμορφωθούν οι έξεις, δηλαδή τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα του ανθρώπου.

Από τα παραπάνω λοιπόν γίνεται αντιληπτό ότι η εφαρμογή της ηθικής αρετής είναι κυρίως θέμα παιδείας. Μόνο τότε ο άνθρωπος θα νιώθει συναισθηματικά ολοκληρωμένος από την επιτέλεση της ηθικής πράξης.

B2.

- α. **Λάθος** (σχολ. βιβλίο, *ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ*, σελ.138)
β. **Σωστό** (σχολ. βιβλίο, *ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ*, σελ.139)
γ. **Λάθος** (σχολ. βιβλίο, *ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ*, σελ.139)
δ. **Σωστό** (σχολ. βιβλίο, *ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ*, σελ.138)
ε. **Λάθος** (σχολ. βιβλίο, *ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ, ΕΙΣΑΓΩΓΗ*, σελ.138)

B3.α.

- συναλλάγμασι** = εναλλακτικός, μισαλλοδοξία.. Ονοματικά σύνολα: εναλλακτική λύση, αναζωπύρωση της μισαλλοδοξίας
-**ήδονήν** = ηδύποτο, ηδυπαθής... Ονοματικά σύνολα: ηδύποτο εισαγωγής, ηδυπαθές βλέμμα
-**ἐπιθυμίας** = δύσθυμος, λιποθυμία... Ονοματικά σύνολα: δύσθυμος άνθρωπος, συχνές λιποθυμίες
-**λύπην** = περίλυπος, συλλυπητήριος, χαρμολύπη... Ονοματικά σύνολα: περίλυπο κορίτσι, συλλυπητήριο τηλεγράφημα
-**σώφρων** = φρενίτιδα, σωφρονιστικός... Ονοματικά σύνολα: φρενίτιδα ενθουσιασμού, σωφρονιστικό ίδρυμα.

B3.β.

- **πράττοντες** = δρώντες, ποιούντες, εργαζόμενοι
- **ἀνδρείοι** = τολμηροί, θαρραλέοι, γενναίοι, αγαθοί
- **δεῖ** = χρή, πρέπει, προσήκει
- **φαῦλα** = κακά, πονηρά, αἰσχρά, εὐτελῆ
- **φησίν** = λέγει, φράζει, φάσκει

Οι απαντήσεις στηρίχτηκαν στο σχολικό βιβλίο (*ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ*) και στο Ψηφιακό Εκπαιδευτικό Βοήθημα του Υπουργείου Παιδείας(<http://www.study4exams>).

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΑΔΙΔΑΚΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Γ1.

Οι Αθηναίοι, με προτροπή του Θεμιστοκλή, αφού αποκρίθηκαν στους Σπαρτιάτες που πρότειναν αυτά ότι θα τους στείλουν αντιπροσώπους (να συνεννοηθούν) γι' αυτά που είπαν (:γι' αυτό το ζήτημα), αμέσως τους έδωξαν. Τους παρακινούσε λοιπόν ο Θεμιστοκλής να τον στείλουν όσο το δυνατόν πιο γρήγορα στη Σπάρτη, όμως, αφού εκλέξουν και άλλους αντιπροσώπους εκτός από τον ίδιο, να μη τους στείλουν αμέσως, αλλά να καθυστερήσουν μέχρις ότου υψώσουν το τείχος αρκετά ώστε να μπορούν να αποκρούουν τον εχθρό από το κατώτατο δυνατό ύψος (:έως ότου ανεγείρουν το τείχος μέχρι του ύψους που είναι απολύτως αναγκαίο για να μάχεται κανείς εκ του ασφαλούς) (τους παρακινούσε) να συνδράμει στην περιτείχιση όλος ανεξαιρέτως ο λαός που βρισκόταν στην πόλη [και οι ίδιοι (οι κάτοικοι) και οι γυναίκες και τα παιδιά], χωρίς να λυπούνται ούτε ιδιωτικό ούτε δημόσιο κτίσμα από όπου

μπορούσε να ωφεληθεί κάπως το έργο αλλά να τα γκρεμίζουν όλα (:κατεδαφίζοντας όλα όσα μπορούσαν να χρησιμεύσουν στο έργο τους). Και αυτός, αφού τους συμβούλευσε αυτά και υπαινίχθηκε ότι τα υπόλοιπα θα τα κάνει (:θα τα φροντίσει) ο ίδιος εκεί, έφυγε. Όταν όμως έφτασε στη Σπάρτη δεν παρουσιαζόταν στις αρχές, αλλά καθυστέρουσε και έβρισκε δικαιολογίες.

Γ2.α.

- **θᾶπτον** (Μ.Χ. Οικονόμου, Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής, σελ.124,127)
- **ἡμῶν αὐτῶν** (Μ.Χ. Οικονόμου, Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής, σελ.140)
- **ἀπήλλαχθε** (Μ.Χ. Οικονόμου, Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής, σελ.186)
- **ἐπίσχου** (Μ.Χ. Οικονόμου, Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής, σελ.194-195)
- **ἄροϊ, ἄροϊή** (Μ.Χ. Οικονόμου, Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής, σελ.189)

Γ2.β.

- **τινές** (Μ.Χ. Οικονόμου, Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής, σελ.142)
- **πᾶν** (Μ.Χ. Οικονόμου, Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής, σελ.104)
- **ἐλθόντες** (Μ.Χ. Οικονόμου, Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής, σελ.116)
- **προσῆσαν ἢ προσήεσαν** (Μ.Χ. Οικονόμου, Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής, σελ.234)
- **διηγῶν** (Μ.Χ. Οικονόμου, Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής, σελ.156)

Γ3.α. ὥστε ἀπομάχεσθαι ἐκ τοῦ ἀναγκαιοτάτου ὕψους: Δευτερεύουσα επιρρηματική συμπερασματική (ή αποτελεσματική) καταφατική απαρμφατική πρόταση. Εισάγεται με τον συμπερασματικό σύνδεσμο ὥστε. Εκφέρεται με τελικό απαρμόφατο σε θέση ρήματος (ἀπομάχεσθαι), γιατί δηλώνει σκοπό, επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Λειτουργεί συντακτικά ως επιρρηματικός προσδιορισμός του αποτελέσματος στο ρήμα ἄρωσιν (Α.Β. Μουμτζάκης, Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής, σελ.148).

Γ3.β. ἐλθών: επιρρηματική χρονική μετοχή που δηλώνει το προτερόχρονο, συνημμένη στο εννοούμενο υποκείμενο του ρήματος της πρότασης (ὁ Θεμιστοκλῆς).

Αναλύεται σε δευτερεύουσα επιρρηματική χρονική πρόταση που δηλώνει το προτερόχρονο:

- ἐπεὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἦλθε

(Α.Β. Μουμτζάκης, Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής, σελ.93,156)

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ 2018
Α΄ ΦΑΣΗ**E_3.Αλ3Α(α)**

Γ3.γ. -Θεμιστοκλέους: ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός ως γενική υποκειμενική στη λέξη *γνώμη* (Α.Β. Μουμτζάκης, *Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής*,σελ.30).

-ἀποστέλλειν: τελικό απαρέμφατο, αντικείμενο του ρήματος *ἐκέλευεν*, με υποκείμενο την εννοούμενη λέξη *τοὺς Ἀθηναίους* (ετεροπροσωπία) και αντικείμενο τη λέξη *ἑαυτὸν* (Α.Β. Μουμτζάκης, *Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής*,σελ.86-87).

-ἱκανόν: προληπτικό κατηγορούμενο ή κατηγορούμενο του αποτελέσματος στο αντικείμενο *τείχος* από το ρήμα *ἄρῳσιν* (ρήμα που δηλώνει εξέλιξη) (Α.Β. Μουμτζάκης, *Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής*,σελ.15-16).

-πανδημεί: επιρρηματικός προσδιορισμός του τρόπου που προσδιορίζει το απαρέμφατο *τειχίζειν* (Α.Β. Μουμτζάκης, *Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής*,σελ.115).

-οικοδομήματος: αντικείμενο της μετοχής *φειδομένους* (τα ρήματα που σημαίνουν φειδώ συντάσσονται με γενική) (Α.Β. Μουμτζάκης, *Συντακτικό της Αρχαίας Ελληνικής*,σελ.47).